

De Fejø Hekse

*Udarbejdet af
Niels Winther Christensen, Bjælkager 8, Skovlund*

Mange steder i dansk litteratur er der nævnt en heksebrænding på Fejø, hvor ikke mindre end 6 hekse skulle have endt deres dage på bålet.

Om dette er sandt eller om det skyldtes en ombytning, af dokumenter på landsarkivet kan læseren selv bedømme. Efter at have arbejdet med sagen og læst meget om hvad der ligger til grund for de ulykkelige begivenheder i 1589-1590, i forbindelse med Kong Christian den IV's søster, prinsesse Annes gifte mål med Kong Jacob af Skotland, er jeg personligt overbevist om at der ikke, i denne forbindelse, blev brændt nogle hekse på Fejø.

I det følgende er der forskellige uddrag fra den omtalte litteratur. Desuden vil jeg varmt anbefale at læse hele bogen "Vesten for Sø og Østen for hav" med undertitlen "Trolddom i København og i Edingburgh 1590. Et bidrag til hekseprocessernes historie". Af Bering Liisberg 1909.

1.

Uddrag fra Vilhelm Bangs bog "Hexevæsen og Hexeforfølgelse især i Danmark" udgivet i København i 1896.

Efter at have beskrevet forholdene i Skotland vender han tilbage til fremstilling af forholdene i Danmark i det bevægede år 1589. "Her var man naturligvis ogsaa paa det rene med, at hvad der timedes Flaaden, skyldtes Hexe, og at Stedet, hvor man skulde søge de brødefulde Kvinder, efter al Sandsynlighed snarest maatte være Kjøbenhavn. Her begynder da en Undersøgelse og Proces, som endte med, at i dette og det nærmest følgende Aar tretten kjøbenhavnske Kvinder, blandt hvilke endog den kjøbenhavnske Bogmester Jacob Sørensen Skrivners Hustru Margrethe, bleve brændte for det Hexeri, de havde bedrevet mod Flaaden.

Men Hexene i Kjøbenhavn søgte naturligvis efter Evne at skyde Skylden fra sig, og de væltede den over paa nogle Kvinder paa Fejø, denne afsides liggende Ø, hvis Beboere maaske næppe nok havde hørt Tale om Brudfærden. Sex Hexe paa Fejø viste sig da ogsaa at have været de skyldige i eller i hvert Fald de kjøbenhavnske Kvinders medskyldige.

De bekjendte, at de ved Hjælp af nogle Lerpotter paa et Bord i Karen Vævers Stue havde opvagt Storm og bragt Flaaden i Forvirring, medens Aposteln "Langvinus", der sendtes afsted efter dem i en tom Øltønde, havde besørget Resten, virksomt understøttet af de to Smaadjævle "Smuk" og "Pil-Hestesko", som de havde ladet hænge sig fast i Skibenes Kjøle, hvor de virkede nok saa godt som Ankere, indtil de slap, og Skibene saa gik for Vind og Vove.

Egentlig havde fra først af Bestemmelsen været, at hele Flaaden skulde være gaaet til Grunde; og at det ikke skedte, skyldtes ene den Omstændighed, at Karen Vævers havde sin Mand, sin Søn og sin Svoger ombord; for deres skyld havde hun tre Gange "i Jesu Navn" bedet de andre om dog at skaane Flaaden; men da de alligevel sendte Apostlen "Langvinus" afsted paa Expeditionen, havde hun ved hans Hjemkomst brugt ham til at forpurre deres Plan ved at berede den ene af dem en brat Død.

Disse Fejø-Kvinder kom naturligvis paa Baalet saa vel som deres kjøbenhavnske og skotske Kolleger, og det er slet ikke umuligt, at adskillige hist og her omkring i Landet havde maattet gaa samme Vej; Øvrigheden har sikkert været meget tjenstivrig i denne Sag.

Rettergangen mod de kjøbenhavnske Kvinder viser, at der har været en betydelig, men ikke meget ænset Strid mellem de to af de daværende Regeringsraader, Rentemesteren Kristoffer Valkendorf og Rigsadmiralen Peder Munk, hvilken sidste endog beskyldte sin Kollega for ved sit utidige Kniberi at havde været Skyld i, at Flaaden ikke var i sejlbar Stand.

Sagen er i sig selv i høj Grad dunkel; det synes, at Valkendorf har været meget ivrig, ja alt for ivrig, for at faa de anklagede Kvinder til at bekjende, da jo i saa Tilfælde Uheldet med Flaaden ikke kunde tilskrives ham. Den af Kvinderne, som syntes at havde været Hovedet for Komplottet, hed Ane Koldings; der indløb til Regeringen bl. a. en Klage over Byfogden i Kjøbenhavn, at han ved Nattetid havde sendt Byens tre Sognepræster til hende i Fængslet, for at de kunde forhøre den dødsdømte sammen med hendes Dommere og dem, for hvem hun havde aflagt sin Bjekendelse.

Byfogden blev frifunden, da han kunde godtgjøre, at det ikke var noget Overgreb, men at han havde handlet efter højere Ordre, nemlig fra to Rigsraader, hvilke dog erklærede, at Præsterne kun havde Paalæg om at berede den domfældte til Døden". – (sikkert, og så om natten). (Fra siderne 92, 93 og 94).

*Kilde: Vilhelm Bang. "Hexevæsen og Hexefølgelse især i Danmark"
J. Frimodts Forlag, Kjøbenhavn 1896.*

2.

Uddrag fra Troels-Lunds bog "Dagligt liv i Norden i det sekstende Århundrede" bind 3. Udgivet på Gyldendal.

"I året 1589 er en dansk orlogsflåde på fjorten store skibe foruden en mængde små, alle under admiral Peder Munk befaling, skulle føre Christian IV's søster Anne som brud til Skotland, hvor Jacob VI ventede hende.

Flåden sejlede fra Kronborg den 1. September, men næppe var den kommen Kattegattet ud, førend den fik uafbrudt modvind og forfulgtes af stadig uheld; orlogsskibene sprang læk og kunne ikke komme af stedet, medens handelsskibe til spot og spe sejlede dem forbi både på den ene side og den anden led.

Til sidst måtte flåden søge norsk havn. Vinteren stundede til, man blev da der. Kong Jacob VI måtte selv sejle over for at hente sin brud, og hun nåede ikke Skotlands kyst førend 20 maj året efter.

At her var noget galt på færde, kunne enhver sige sig selv. Og sandheden kom da også for en dag. Seks hekse på Fejø viste sig at være de skyldige. Ved hjælp af nogle lerpotter på et bord i Karen Vævers hus havde de opvakt storm og bragt flåden i forvirring, med apostlen "Langvinus", der sendtes afsted efter den i en tom øltønne, havde besørget resten, virksomt understøttet af de to djævle "Smuk" og "Pil-Hestesko", der havde klamret sig om skibenes køl. At her ikke var sket en større ulykke og hele flåden gået under, skyldtes alene den omstændighed, at Karen Vævers havde sin mand, sin søn og sin svoger ombord. For deres skyld havde hun tre gange i Jesu navn bedt de andre om at skåne flåden, og da de desuagtet sendte hendes apostel "Langvinus" af sted, havde hun ved hans hjemkomst brugt ham til at forpurre deres plan ved at berede den ene af dem en brat død. (Side 289).

Kilde: Troels-Lund. Dagligt liv i Norden i det sekstende Århundrede. Bind 3. Udgivet af Gyldendal.

3.

Uddrag af Troels-Lunds "Mogens Heinesøn - et Tidsbillede fra det 16de Aarhundrede. Udgivet 1877 i Kjøbenhavn på C. A. Reitzels Forlag.

"Den trettenaarige Christian den Fjerde Virksomhed paa Herredagene begyndte med en bevæget Samling. I Kolding, August 1590, skulde den ene af Regjeringsraaderne ikke mindre end tre Gange staa paa den Anklagedes Plads og hver Gang for andre Sager end de sædvanlige Ejendomstrætter.

Herredagen blev saaledes i og for sig mærkelig ved de Sager, som kom for, men endnu mere ved de Følger, som de droge efter sig.

Den første Anklage slap Christoffer Valkendorf endda nogenlunde fra. Sagen behandledes den 4de August, og Anklageren var ingen Anden end hans egen Kollega, Admiral Peder Munk, der tiltalte ham for den slette Tilstand, hvori Flaaden havde været, da den forrige Aar skulde overføre Christian den Fjerdes Søster Anna som Brud til Skotland.

Skammen herfor var kommen til at hvile paa Peder Munk, men Ansvarret burde lægges paa Christoffer Valkendorf, der i sin Tid havde faaet udvirket hos Frederik den Anden, at Peder Munk, skjønt Admiral, ikke skulde have Tilsynet med Holmen og Orlogsskibene, men at det skulde henhøre under Valkendorfs Myndighed.

Det var nok egentlig denne gamle Gjæld, som Peder Munk hjerne vilde have afgjort nu; men Rentemesteren smuttede under ved at henvise til Underadmiralens og nogle af de mest betroede Skippers, Vidnesbyrd for, at alt det Behørigt til Flaadens Behov var blevet udleveret.

Det maatte altsaa være Skippernes eller Tømmermændenes Skyld, hvis Skibene vare sprungen læk i Søen. Men hvad der dog mere end noget Andet bidrog til at undskylde Valkendorf, og selvfølgelig ogsaa Peder Munk, var det Faktum, som var alle Dommerne bekjendt, at Uheldet paa Søen havde en helt anden og dybere Grund.

For ikke en Maaned siden havde nemlig sex Hexe bekjendt¹ at de ved deres Troldoms Kunster havde bragt Ulykke over Flaaden. Det var Lerpotterne paa Bordet i Karen Vævers Hus, som havde hindret Skibene i at naae Skotland; det var hendes Apostel "Langvinus", der blev sendt efter Flaaden i en tom Øltønde, og de to Djævle "Pil-Hestesko" og "Smuk", som havde hængt sig fast i Kjølen og hindret Farten.

Imod saadanne Magter var selv en Rentemester for intet at regne, og det vilde være ørkesløst nu at søge efter andre Grunde, naar man kjendte den virkelige og naturlige. Sagen blev derfor "taget overtværs" som det hedder i Dommen: Storm og Uvejr fik Skylden, men Enhver vidste nok, hvem der havde fremkaldt dem. Derfor blev Admiralen og Rentemesteren begge erklæret uskyldige, medens Hexene, som billigt var, bagefter bleve brændte og saaledes fik deres velfortjente Straf. (Side 209, 210 og 211.)

Geh. Arch.: Cancelli- Archivets-Aflevering, Skab 15, Pakke 117.

Smlgn.: Kolderup Rosenvinge; Gamle danske Domme, 4de Samling, side 226.

Kilde: Troels-Lunds "Mogens Heinesøn" "Et Tidsbillede fra det 16de Aarhundrede. Udgivet 1877, i Kjøbenhavn, C. A. Reitzels Forlag.

4.

TROLDOM I KØBENHAVN

På Rigsarkivet – Danske Kancelli, Domme og Domsakter 1459 – 1660 – findes en Pakke Dokumenter, der paa Omslaget er betegnet som 449. *Fæøes Præst og Indbyggere, som er beskyldt for Signeri og Troldoms, Kunster, derom Landstingsdom.*

Et flygtigt Blik paa Indholdet vil imidlertid snart belære en om, at man ikke har nogen Landstingsdom for sig. Ganske vist handles her om Trolddomskunster, men undersøger man pakken nærmere, vil man ikke faa noget som helst at vide om den Fæø Præsts og hans Sognebørns Signen og Maalen.

Sligt vilde det næppe være værd at rejse sig for – nej, det drejer sig om ganske anderledes vigtige og betydningsfulde Sager. Nemlig om intet mindre om Troldom og Forgørelse imod kgl. Majestæts Skibsflaade, sat i Værk - her kommer det mærkeligste, af fornemme Borgerkvinder i København.

Engang i Tidens Løb maa Pakkens oprindelige Indhold – Landstingsdommen – være bleven tagen ud af Omslaget og de nuværende Papirer være lagt ind. Men medens man har husket at overstrege det oprindelige Nummer paa Sagen, har man glemt at overstrege den vildledende Betegnelse.

De forefundne Dokumenter er Brudstykker, desværre kun Brudstykker, af Forhørene over de københavnske Kvinder, der i 1590 blev fængslede som mistænkte for at havde øvet Trolddom mod Frederik II's Orlogsflaade. Den nemlig (Orlogsflåde), der i 1589 skulde havde ført hans Datter, Prinsesse Anna, over til Skotland, hvor hun ventedes med utaalmodig, Længsel af hendes Bejler, Kong Jacob VI.

Til Forhørerne slutter sig et Forsvarsskrift for en af de ulykkelige Kvinder. Side: 5 –6.

I sin Bog om Mogens Heinesøn, og flere andre Steder, har Troels-Lund – vildledet af den urigtige Betegnelse af vedkommende Dokument (se foran) – henlagt de danske Troldkvinders Virksomhed for at forgøre Kongens Orlogsflaade til den lille Ø Fæø.

Naar vi over for en Historiker af hans Rang drister os til at henlægge den til København og til at paastaa, at den er foregaaet i denne gamle Bys Midte, er det alene af den Grund, at hovedpersonerne i Forhørene er mere eller mindre gode Bekendte, Bosatte Borgere og Borgerkoner her i Byen. Side: 27.

Kilde: Bering Liisberg. "Vesten for Sø og Østen for Hav – Trolddom i København og i Edinburgh i 1590" - Et bidrag til hekseprocessernes historie.

A. Christiansens Forlag København 1909.

5.

Uddrag fra J. C. Jacobsens bog "Danske Domme i Trolddomsager i øverste Instans" Udgivet af Det Berlinske Bogtrykkeri, i 1966. Akt pakke No. 117.

Denne Akt pakke bærer Paaskriften: Fæøer Præst og Indbyggere, som er beskyldt for Signerier og Troldoms Konster derom Landstingsdom.

Det den indeholder, er Hans Olsen Darums Indlæg for Bogmester og Raad under Anken af Sagen imod hans Faster af de 16 Nævningemænds Kendelse.

Se Bering Liisberg, Vesten for Sø og Østen for Hav S. 68 og Bemærkningerne overfor til Herredagsdombog No. 13 fol. 1366ff.

Paaskriften paa Omslaget er urigtig, og der maa være sket en Ombytning af indholdet, jf. Bering Liisberg, anført samme Sted side 5. Det er nu ved Gennemgangen af Højesterets Domprotokoller klarlagt, at Omslaget henhører til Landstingsdom, der omhandles i Højesterets Dombog 1665 fol. 79 v. ff, nedenfor S. 289.

Det er aldeles uforstaaeligt, hvorfra Vilhelm Bang side 93 har sine Oplysninger om 6 Fejøkvinders Medvirken til Anslaget imod Flaaden i 1589.

Se i øvrigt om de i Forbindelse med Flaadens Forlis henrettede Troldkvinder, I. A. Fredericia Danmarks Riges Historie IV. side 21ff. Med en Fremstilling af Ægteskabshistorien mellem Prinsesse Anne og Kong Jacob af Skotland, og Svend Cedergreen Bech i Danmarks Historie VI. (1963) side 517.

Herredagsdombog Nr. 13 (1590-94)

Rigsadmiral Peder Munck ctr. Rentemester Christoffer Valkendorff.

Sagen, der er trykt i Kolderup-Rosenvinge, Domme IV, S. 226, angaar Admiralens Beskyldninger mod Rentemesteren for at havde været efterladende med Udrustningen af den Flaade, der skulle føre Prinsesse Anne til Skotland, jf. Matzen III. S. 155; Sagen er omtalt af I. A. Fredericia Danmarks Riges Historie IV. S. 24ff. og af Svend Cedergreen Bech i Danmarks Historie VI. (1963) S. 517.

Sagen afsluttes med, at Rettetinget friholder Parterne for deres gensidige Beskyldninger, idet Baggrunden jo er Troldfolkenes Anslag, se nedenfor under Nr. 117 og Herredagsdombog No. 13 fol. 136ff.

Herredagsdombog Nr. 13 (1590-94) fol. 136 ff. (1590)

Marcus Hess, Albrecht Pedersen, Peder Andersen og Claus Rytters Enke Anne Hansdatter ctr. Byfogeden i København Peder Frandtzen.

Sagen er en Udløber af den store Sag om Troldkvinderne, der forsinkede den Flaade, der skulle sejle Prinsesse Anne til Skotland.

Se om Sagen i det hele Bering Liisberg; Vesten for Sø og Østen for Hav.

Sagen mod Troldkvinderne, deriblandt den ledende Ane Koldings (Coldings) ("Djævlens Moder") og den tidligere Bogmesters Hustru Margrethe Jacob Skrivers er afgjort af 16 Nævninger, jf. om Anvendelse af Nævn i København, Stemann side 175, hvis Kendelse er stadfæstet af Bogmestre og Raad. Fra den sidste Behandling er (Borgmester og Raads Behandling) er bevaret et Forsvarsindlæg af Margrethe Jacob Skrivers Brodersøn, Hans Olsen Darum.

Kun et Par Forgreninger har forplantet sig til Herredagen i 1590 i Kolding, nemlig dels Peder Munks Beskyldning imod Rentemester Christoffer Valkendorff for Mangler ved Flaadens Udrustning, hvor Herredagen undskylder begge Parter, da Miseren maatte henføres til Trolddom, samt nærværende Sag, der formegentlig er anlagt direkte for Herredagen, maaske fordi det drejer sig om et Retsplejemisbrug, se Poul Johannes Jørgensen side 523.

I denne Sag gør Sagsøgerne, der har afgivet Forklaring imod Troldomskvinderne, gældende, at Byfogeden, efter at Coldings havde tilstaaet og var endeligt dømt og ventede paa sin Henrettelse, havde sendt 3 Sognepræster til hende efter Sagsøgerens Formening for at paavirke hende. Byfogeden henviste til, at dette Skridt var foretaget efter Befaling af Bogmester Albrecht Albrechtsen, og Bogmesteren, der vedstod dette, sagde, at han havde handlet paa Befaling af Rigsraaderne Valkendorff og Corfitz Wiffert, og at Formaålet med Præsternes Besøg alene var at trøste hende og undervise hende i hendes Saligheds Sag.

Herredagen frifinder Byfogeden, fordi han har haft Hjemmel for sig i Bobmesterens Ordre (ikke, som af Vilhelm Bang side 94 anfører, at de 2 Rigsraader, der ikke nævnes i Domskonklusionen).

Højesterets Dombog 1664

Hr. Lauritz Hansen og samtlige Fæøs Indbyggere ctr. Amtsforvalter over Lolland-Falster
Hans Hansen og Fyens biskop, Niels Berg.

Amtsforvalteren og Bispen har, formentlig som Landmode, tilpligtet Hr. Lauritz og hans Sognemænd at udstaa Kirkelig Disciplin og suspenderet præsten fra hans Embede, alt i Anledning af, at alle de paagældende skal havde anvendt "nogen ulovlig Middel... til at fordrive Utøj af Landet". Højesteret hjemviser Sagen, da den ikke er ført efter Landsloven, og der ikke foreligger lovlig Vidnesbyrd om de paasigtede Gerninger. I Stævningsbogen 1664 fol. 144 tales der om "afguderisk Gerning med Rotter og Utøj der af Landet uddrives".

Derefter er Sognepræsten og hans sognebørn frifunden ved Underret og ved Lolland-Falsters Landsting, og denne Frifindelsesdom stadfæstes af Højesteret, Dombog 1665 fol. 79v.-80r., jævnfør Stævningsbog 1665 fol. 188.

Den Præst, Hr. Jacob Clausen, der har rejst Sagen, tilpligtes derhos at give sin Embedsbroder 100 Rd. I Kost og Tæring.

I Stævnings bogen af 1665 specificeres "*Utøj*" som *Mosegrise*.

Dette er den "rigtige Fæø-Sag, hvortil hører det Aktomslag, hvori Indlæggene vedr. Margrethe Jacob Skrivners Sag er henlagt.

Kilde: J. C. Jacobsen. "Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans. Udgivet af Det Berlingske Bogtrykkeri i 1966.

----- 000 -----

Niels Winther Christensen er født og opvokset på Fejø, men nu bosat i Jylland.
Gennem mange år har Niels dyrket slægtsforskning og lokalhistorie.